

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
О.Б. Жильцов
2016 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РИСУНКУ

Галузь знань 0202 Мистецтво

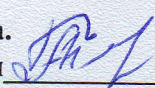
Спеціальність 8.02020501 Образотворче мистецтво

Освітній рівень другий (магістерський)

ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВ

2015-2016 навчальний рік

Розподіл годин відповідає навчальному плану. Структура типова.
Заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи А.О.Таранник

Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія та практика рисунку» для галузі знань 0202 «Мистецтво», спеціальності 8.02020501 «Образотворче мистецтво».

Розробники: доцент кафедри образотворчого мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка, заслужений художник України Буйгашева А.Б.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв

Протокол від «_ _» вересня 2015 року № 1

Завідувач кафедри
образотворчого мистецтва _____ Ю. В. Романенкова

ЗМІСТ

I. Опис навчальної дисципліни	4
Мета та завдання навчальної дисципліни	5
II. Структура навчальної дисципліни.....	7
III. Програма	
<i>3 семестр</i>	
<i>Змістовий модуль I. Технології ведення рисунку із застосуванням</i>	
<i>різних графічних матеріалів</i>	<i>8</i>
<i>4 семестр</i>	
<i>Змістовий модуль II. Використання м'яких матеріалів.....</i>	<i>9</i>
IV. Навчально-методична карта магістра	10
V. Плани практичних занять	11
VI. Завдання для самостійної роботи.....	13
Карта самостійної роботи магістра.....	15
VII. Система поточного та підсумкового контролю.....	16
VIII. Методи навчання	20
IX. Методичне забезпечення курсу	21
X. Рекомендована література (основна, додаткова)	22

І. Опис навчальної дисципліни

"ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РИСУНКУ"

Найменування показників		Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
11 семестр	12 семестр	Шифр та назва галузі знань 0202 Мистецтво <		

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу "Теорія та практика рисунку" — підготовка фахівця з високим рівнем художньої майстерності; надання студентам ґрунтовних знань з теорії та практики рисунку, необхідних для самостійного творчого вирішення завдань педагогічної образотворчої діяльності.

Усвідомлення засвоєних теоретичних знань з дисципліни під час практичних занять із рисунку розвиває і поглиблює художнє бачення студентів.

Особливого значення надається самостійній роботі над аналізом композиції творів майстрів різних видів і напрямків мистецтва рисунку, вибору засобів виразності.

Завданнями дисципліни "Теорія та практика рисунку" є:

- закріплення знань із теоретичних основ мистецтва рисунку, законів побудови графічної композиції, технологічних особливостей графічних матеріалів, сучасних та класичних технік та прийомів рисунку;
- удосконалення практичних вмінь та навичок виконання графічних творів у поєднанні їх із знаннями теоретичних основ різних видів мистецтва рисунку;
- формування й розвиток професійного мислення майбутніх фахівців.

Фахові компетентності – базові (організаційна, мистецтвознавча) та спеціальні (художньо-творча, технологічна), а саме:

- здатність правильно визначати і послідовно виконувати на підготовленій основі всі етапи побудови графічного твору.
- володіння професійним термінологічним апаратом.
- знання історії та теорії стилів, напрямів і течій у мистецтві рисунку.
- здатність використовувати у практичній діяльності досвід світової та вітчизняної шкіл рисунку, методів та прийомів провідних майстрів.
- володіння різними методиками побудови та виконання графічної композиції в різних техніках
- володіння знаннями й уміннями у галузі технологій рисунку.
- здатність до формування необхідного обсягу фахової інформації з різних

джерел (електронних, письмових, музейних) для виконання конкретного творчого задуму.

Результати навчання (знання та практичні навички й уміння). Під час практичних занять та самостійної роботи, використовуючи набуті знання з теорії та практики рисунку, магістри набувають умінь та навичок:

- правильно визначати структурні принципи побудови графічної композиції;
- практично застосовувати теоретичні та технологічні засоби побудови та виконання графічної композиції;
- спираючись на знання з теорії та практики рисунку, уміти за допомогою графічних засобів вірно побудувати форму та виразно промодельовати її;
- використовуючи знання теорії та виражальних засобів рисунку, виконувати самостійно роботу в різних видах та жанрах мистецтва;
- аналізувати твори митців, вміти розкривати особливості їх образної мови;
- володіти професійною термінологією, методично вірно викладати матеріал у процесі майбутньої педагогічної діяльності.

Основними формами організації навчального процесу є робота в аудиторії під контролем педагога, а також самостійна робота з аналогами, літературою, репродукціями, відвідування музеїв, виставкових зал, фахових виставок тощо, що сприяє розвитку образного мислення та творчих здібностей студентів. Набуті знання з теорії та практики рисунку закріплюються у процесі виконання практичних робіт, а також під час модульного контролю. Вивчення студентами навчальної дисципліни "Теорія та практика рисунку" на 6 курсі магістратури завершується екзаменами у 11 та 12 семестрах.

II. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

"ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РИСУНКУ"

№ п/п	“Теорія та практика рисунку” ОМ, магістр, 6 курс, 11 і 12 сем.	Аудиторні години		Самостійна робота	Семестровий контроль
	Назви розділів, тем	Практичні заняття	МКР		
	3 семестр				
	Змістовий модуль 1. Технології ведення рисунку із застосуванням різних графічних матеріалів				
1	Використання різних графічних матеріалів в історичній практиці. Техніки виконання, технологічні прийоми, художні засоби.			10	
2	Лежача оголена чоловіча постать в складній позі з високим горизонтом. Етапи етюдного вирішення постановки. Вивчення творчості вибраних майстрів	24		16	
3	Аналіз творчості окремих майстрів, творче копіювання (графічні етюди, начерки, замальовки).			18	
	Всього годин за 3 семестр: 108	24	4	44	36
	4 семестр				
	Змістовий модуль 2. Використання м’яких матеріалів				
4	Оголена жіноча постать на подіумі в складному ракурсі. Послідовність роботи при виконанні постановки м’якими матеріалами.	12			
5	Вибір та вивчення техніки, підбір м’яких матеріалів та виконання творчої роботи.			22	
	Всього годин за 4 семестр: 72	12	2	22	36
	Всього на рік годин за навчальним планом: 180	36	6	66	72

III. ПРОГРАМА

11 СЕМЕСТР

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Технології ведення рисунку із застосуванням різних графічних матеріалів

Тема 1.

Використання різних графічних матеріалів в історичній практиці. Техніки виконання, технологічні прийоми, художні засоби **Самостійна робота 1 – 10 год.**

Історичний процес розвитку технологій рисунку.

Ознайомлення за літературою, репродукціями, музейними експозиціями з історією розвитку мистецтва рисунку.

Замальовки композиційних схем та аналіз характерних історичних рис побудови графічного твору.

Література: 1, 4, 6, 7, 12

Тема 2.

Лежача оголена чоловіча постать в складній позі з високим горизонтом **Вивчення творчості вибраних майстрів. Етапи етюдного вирішення** **постановки**

Самостійна робота 2 – 16 год.

Вивчення за літературою, репродукціями, в музейних експозиціях тонового та композиційного вирішення творів майстрів рисунку, дослідження часу, творчого оточення вибраного майстра, стильових особливостей його творів, технічних прийомів. Замальовки композиційних схем та аналіз послідовності етапів побудови графічного твору етюдного характеру.

Підбір матеріалів для задуму та виконання творчої роботи вибраним графічним матеріалом. Виконання етюду фігури в інтер'єрі.

Література: 4, 5, 7, 10, 11

Практична робота – 24 год.

Постать натурника в інтер'єрі.

Робота вибраним матеріалом, швидкий і деталізований малюнок з переданням

підкреслених характеристик постаті та інтер'єру.

Етюдне вирішення постановки.

Література: 1, 6, 8, 9, 10

Тема 3.

Аналіз творчості окремих майстрів, творче копіювання (графічні етюди, начерки, замальовки)

Самостійна робота 3 – 18 год.

Вивчення особливостей графічного та композиційного вирішення творів майстрів. Опрацювання підбраного матеріалу для створення творчої роботи.

Виконання замальовок композицій творів майстрів етюдного характеру. Виконання тонального етюдного оголеної фігури м'яким матеріалом.

Література: 2, 5, 10, 11

12 СЕМЕСТР

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Використання м'яких матеріалів

Тема 4.

Оголена жіноча постать на подіумі в складному ракурсі

Практична робота – 12 год.

Оголена жіноча постать на подіумі в складному ракурсі з місцевим освітленням.

Робота вибраним матеріалом, швидкий малюнок з переданням підкреслених характеристик постаті та інтер'єру. Поетапне вирішення постановки.

Література: 1, 6, 9, 12

Тема 5.

Самостійна робота 4 – 22 год.

Виконання творчої роботи. Вивчення за літературою, репродукціями, в музеях зразків мистецтва рисунку із зображенням фігури в інтер'єрі.

Підбір матеріалу для творчої роботи у вибраній техніці.

Виконання графічного етюдного.

Література: 1, 3, 6, 9, 10, 12

IV. Навчально-методична карта дисципліни “Теорія та практика рисунку”. ОМ, Магістр, 6 к., 11 та 12 сем.

11 семестр - разом: 108 год., практичні заняття – 24 год., самостійна робота – 44 год., МКР – 4 год., семестровий контроль – 36 год.

12 семестр - разом: 72 год., практичні заняття – 12 год., самостійна робота – 22 год., МКР – 2 год., семестровий контроль – 36 год.

11 семестр		12 семестр	
Модулі	Змістовий модуль I	Модулі	Змістовий модуль II
	Технології ведення рисунку із застосуванням різних графічних матеріалів		Використання м'яких матеріалів
бали	422 б.	бали	191 б.
Практичні заняття	Тема 2. Лежача оголена чоловіча постать в складній позі з високим горизонтом.	Практичні заняття	Тема 4. Оголена жіноча постать на подіумі в складному ракурсі.
132	24 год. - 132 б.	66	12 год. - 66 б.
Самостійна робота	Тема 1. Використання різних графічних матеріалів в історичній практиці (начерки) 10 год. – 60 б. Тема 2. Етапи етюдного вирішення постановки. Вивчення творчості вибраних майстрів. 16 год. - 80 б. Тема 3. Аналіз творчості окремих майстрів, творче копіювання (графічні етюди, начерки, замальовки). 18 год. - 100 б.	Самостійна робота	Тема 5. Вибір та вивчення техніки, підбір м'яких матеріалів та виконання творчої роботи. 22 год. - 100 б.
240	240 б.	100	100 б.
50	МКР 1, 2 - 50 б.	25	МКР 3 - 25 б.
Разом – 422 б. (коефіцієнт визначення успішності – 7; наприклад: 380 б. : 7 = 54,3 + 30 (бали за екзамен) = 84,3 = В за шкалою ECTS)		Разом – 191 б. (коефіцієнт визначення успішності – 3,2; наприклад: 175 б. : 3,2 = 54,7 + 30 (бали за екзамен) = 84,7 = В за шкалою ECTS)	
40	екзамен	40	

V. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

11 семестр

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Технології ведення рисунку з використанням різних графічних матеріалів

Тема 2.

Практична робота – 24 год.

Постановка:

Лежача оголена чоловіча постать в складній позі з високим горизонтом

Мета:

Робота вибраним графічним матеріалом. Тональне вирішення постановки.

Завдання:

Швидкий малюнок м'якими матеріалами з переданням підкреслених характеристик постаті та інтер'єру.

План виконання практичної роботи

1. Композиційне розміщення зображення.
2. Розмітка основних об'ємів.
3. Детальний малюнок вугіллям з переданням оточення
4. Прорисовка анатомічних особливостей постаті.
5. Передання основних тональних відношень.
6. Уточнення пропорцій та анатомічної будови моделі .
7. Передання глибини простору та освітлення.
8. Пошуки матеріальності шляхом підбору тональних нюансів за натурою
9. Встановлення тонких світлотіньових відношень з акцентом на оголених частинах тіла.
10. Робота над тональним зображенням з переданням характерних згинів та складок на одязі та драперіях
11. Уточнення тонального вирішення.

12. Деталізація та узагальнення.

Матеріали для виконання завдань за темою: білий та тонований папір, олівець, туш, вугілля, сангіна, соус.

Література: 1, 6, 8, 9, 10, 12

12 семестр

Тема 4.

Практична робота – 12 год.

Постановка:

Оголена жіноча постать на подіумі в складному ракурсі

Мета:

Передання вибраним графічним матеріалом тональних нюансів інтер'єру та постаті за натурою

Завдання:

Робота вибраним матеріалом, зображення оголеної натурниці в складному ракурсі

План виконання практичної роботи

1. Композиційне розміщення зображення, розмітка основних об'єктів.
2. Детальний малюнок з урахуванням анатомічних особливостей постаті.
3. Передання основних тональних відношень.
4. Уточнення пропорцій та анатомічної будови моделі.
5. Передання глибини простору та освітлення.
6. Уточнення графічного вирішення, деталізація та узагальнення.

Матеріали для виконання завдань за темою: білий та тонований папір, туш, вугілля, сангіна, соус.

Література: 1, 6, 9, 12

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

(Самостійні завдання оцінюються як творчі роботи, за їх складністю)

11 семестр

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I

Технології ведення рисунку із застосуванням різних графічних матеріалів

Тема 1.

Використання різних графічних матеріалів в історичній практиці. Техніки виконання, технологічні прийоми, художні засоби

Самостійна робота – 10 год.

1. Історичний процес розвитку технологій рисунку
2. Ознайомлення за літературою, репродукціями, музейними експозиціями із зразками мистецтва рисунку.
3. Замальовки композиційних схем.
4. Аналіз характерних історичних рис побудови графічного твору.

Література: 1, 4, 6, 7, 12

Тема 2.

Етапи етюдного вирішення постановки

Самостійна робота – 16 год.

1. Вивчення за літературою, репродукціями, в музейних експозиціях тонового та композиційного вирішення творів майстрів рисунку, дослідження часу, творчого оточення вибраного майстра, стильових особливостей його творів, технічних прийомів.
2. Замальовки композиційних схем та аналіз послідовності етапів побудови графічного твору етюдного характеру.
3. Підбір матеріалів для задуму та виконання творчої роботи вибраним графічним матеріалом.
4. Виконання етюду фігури в інтер'єрі.

Література: 4, 5, 7, 10, 11

Тема 3.

Аналіз творчості окремих майстрів, творче копіювання (графічні етюди, начерки, замальовки)

Самостійна робота – 18 год.

1. Вивчення особливостей графічного та композиційного вирішення творів майстрів.
2. Виконання замальовок композицій творів майстрів етюдного характеру.
3. Виконання тонального етюд оголеної фігури м'яким матеріалом.

Література: 2, 5, 10, 11

12 семестр

Тема 5.

Вибір та вивчення техніки, підбір м'яких матеріалів та виконання творчої роботи

Самостійна робота – 22 год.

1. Вивчення за літературою, репродукціями, в музеях зразків мистецтва рисунку із зображенням фігури в інтер'єрі.
2. Підбір матеріалу для творчої роботи у вибраній техніці.
3. Виконання графічного етюд.

Література: 1, 3, 6, 9, 10, 12

Карту самостійної роботи, де визначено теми, кількість годин та успішність (бали за виконання самостійної роботи магістрами), подано у вигляді табл. 6.1.

Таблиця 6.1.

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

з дисципліни “Теорія та практика рисунку”, 6 к., 11 та 12 сем

Змістовий модуль та теми курсу	кільк годин	Бали
Змістовий модуль 1		
Технології ведення рисунку із застосуванням різних графічних матеріалів		
Тема 1. Використання різних графічних матеріалів в історичній практиці. Замальовки композиційних схем	10	60
Тема 2. Етапи етюдного вирішення постановки. Графічні начерки	16	80
Тема 3. Аналіз творчості окремих майстрів, творче копіювання (начерки). Виконання етюду оголеної фігури	18	100
Разом у 11 семестрі:	44	240
Змістовий модуль 2		
Використання м'яких матеріалів		
Тема 5. Вибір та вивчення техніки, підбір м'яких матеріалів та виконання творчої роботи	22	100
Разом у 12 семестрі:	22	100

ВІІ. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення магістрів із дисципліни «Теорія і практика стінопису» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100 (із застосуванням визначеного коефіцієнта).

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти (п. IV), де зазначено види й терміни контролю. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. 7.1 - табл. 7.6.

Таблиця 7.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю у 11 семестрі

№ п/п	Вид діяльності	Макс.кількість балів	Одиниць	Всього
1	Відвідування практичних занять	1	12	12
2	Робота на практичному занятті	10	12	120
3	Самостійна робота (оцінюється як творча)	-	-	240
4	МКР	25	2	50
Підсумковий рейтинговий бал				422

Таблиця 7.2.

Розподіл балів, які отримують студенти у 11 семестрі

Поточне тестування та самостійна робота				Кількість балів без урахування коефіцієнта	Коефіцієнт	Кількість балів з урахуванням коефіцієнта	Підсумковий тест (екзамен)	Сума
11 семестр								
Змістовий модуль 1								
T1	T2	T3	МКР	422	7	60	40	100
60	212	100	50					

Разом – 422 б. (коефіцієнт визначення успішності – 7; наприклад: 380
 б. : 7 = 54,3 + 30 (бали за екзамен) = 84,3 = В за шкалою ECTS)

Таблиця 7.3

**Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю
 у 12 семестрі**

№ п/п	Вид діяльності	Макс.кількість балів	Одиниць	Всього
1	Відвідування практичних занять	1	6	6
2	Робота на практичному занятті	10	6	60
3	Самостійна робота (оцінюється як творча)	-	-	100
4	МКР	25	1	25
Підсумковий рейтинговий бал				191

Таблиця 7.4

Розподіл балів, які отримують студенти у 12 семестрі

Поточне тестування та самостійна робота			Кількість балів без урахування коефіцієнта	Коефіцієнт	Кількість балів з урахуванням коефіцієнта	Підсумковий тест (екзамен)	Сума
12 семестр							
Змістовий модуль 2							
T4	T5	МКР	191	3,2	60	40	100
66	100	25					

Разом – 191 б. (коефіцієнт визначення успішності – 3,2; наприклад: 175 б.
 : 3,2 = 54,7 + 30 (бали за екзамен) = 84,7 = В за шкалою ECTS)

У процесі оцінювання навчальних досягнень магістрів застосовуються такі методи:

- **Методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.
- **Представлення творчих робіт.**

Таблиця 7.5

**Порядок переведення рейтингових показників успішності у
європейські оцінки ECTS**

Підсумкова кількість балів (max – 100)	Оцінка за 4-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
1 – 34	«незадовільно» (з обов’язковим повторним курсом)	F
35 – 59	«незадовільно» (з можливістю повторного складання)	FX
60 – 68	«задовільно»	E
69 – 74	«задовільно»	D
75 – 81	«добре»	C
82 – 89	«добре»	B
90 – 100	«відмінно»	A

Загальні критерії оцінювання успішності студентів, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», подано у табл. 7.6.

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень магістрів

Оцінка	Критерії оцінювання
«відмінно»	ставиться за вміння вільно, використовуючи набуті знання та уміння, виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності у розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь.
«добре»	ставиться за достатньо високий рівень виконання практичних завдань із незначною кількістю помилок, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань.
«задовільно»	ставиться за посередній рівень знань та умінь із значною кількістю недоліків; поверхову обізнаність з основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою; можливі суттєві помилки, але студент спроможний усунути їх із допомогою викладача.
«незадовільно»	виставляється студентові за недостатній рівень знань та умінь, незнання літератури, передбаченою навчальною програмою, наявність істотних помилок при виконанні практичних завдань

Кожний модуль включає бали за поточну роботу магістра на практичних заняттях, виконання самостійної роботи, модульну контрольну роботу.

Модульний контроль знань магістрів здійснюється як коротка контрольна практична робота після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VIII. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної та творчої діяльності

1) За джерелом інформації:

- *Словесні*: пояснення, розповідь, бесіда.
- *Наочні*: спостереження, ілюстрація, демонстрація.
- *Практичні*: вправи, начерки, замальовки, рисунки, етюди.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; з використанням рекомендованих та обраних самостійно художніх матеріалів та інструментів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної та творчої діяльності:

навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

ІХ. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ навчально-предметний фонд;
- ✓ зразки робіт студентів та репродукції творів майстрів;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ засоби підсумкового контролю: семестровий перегляд з оцінюванням навчальних та творчих робіт для контролю знань студентів з навчальної дисципліни "Теорія та практика рисунку", екзамен.

X. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. АРТ-класс.—М.: «Издательство Астрель», 2002. — 192 с.:ил.
2. Барчаи Е. Анатомия для художников / Е. Барчаи.— М.: Эксмо, 2002. — 540 с.
3. Ли. Н. Рисунок. Основы учебно-академического рисунка /Н. Ли.— М.: Эксмо, 2014.— 480 с.:ил.
4. Основы рисования /Под ред. Г. Альберта, Р. Вулф. — Минск : «Попурри», 2001. — 128 с.:ил.
5. Рид У. Фигура. Методика рисования и построения /У. Рид. — Минск : «Попурри», 2000. — 144 с.:ил.

Додаткова:

6. Бетти Эдварс. Откройте в себе художника / Эдварс Бетти.— Минск : Попурри, 2010. — 300 с
7. Лушников Б. В., Перцов В. В. Рисунок. Изобразительно-выразительные средства: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Изобразительное искусство» / В.В. Перцов, Б.В. Лушников.— Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2012. — 240 с.
8. Наумова М. Учимся рисовать карандашом /М. Наумова. — Спб.:Питер, 2013. — 96 с.
9. Сенин В., Коваль О. Школа рисунка карандашом. Натюрморт, пейзаж, портрет /О. Коваль., В. Сенин. — Харьков : Книжный клуб, 2007. — 108 с.:ил.
- 10.Смит Р. Настольная книга художника. Оборудование, материалы, процессы, техника /Р. Смит. — М.:АСТ – Астрель, 2004. — 96 с.:ил.
- 11.Хамм Д. Как рисовать голову и фигуру человека /Д. Хамм.— Минск : «Попурри», 2006. — 220 с.
- 12.Хэммонд Ли. Учимся рисовать руки /Ли Хэммонд. — Минск : «Попурри», 2010. — 104 с.